

IMPÉRIUMVÁLTÁS ERDÉLYBEN (1918–1920)

■ Az I. világháborút lezáró békeszerződések következtében Közép- és Kelet-Európa politikai térképe alaposan átalakult. A cári Oroszország örökébe lépő Szovjetunió nyugati, a Német Császárságot felváltó új Német Birodalom (Weimari Köztársaság) keleti határai mentén veszített jelentős területeket. A térség középső felében felbomlott az Osztrák–Magyar Monarchia, és változtak a balkáni határok is. Mindezek következtében a régió államainak a száma – Németországot nem számítva – 8-ról 12-re nőtt. Északon újjászületett Lengyelország és Litvánia, s mellettük megalakult – a történelemben először – az önálló észt és lett állam. A Monarchia helyén létrejött az Osztrák Köztársaság, tőle északra pedig a Csehszlovák Köztársaság. A Magyar Királyság régi területének alig harmadára zsugorodott; elveszített tartományain Ausztria, Csehszlovákia, valamint a Román Királyság és a szerb irányítással létrejött Szerb–Horvát–Szlovén Királyság osztozott. Horvátország, Dalmácia és Bosznia-Hercegovina mellett ez utóbbi a korábban önálló, apró Montenegrót is magában foglalta.

Az átalakulás fennen hirdetett alapelve a népek önrendelkezése volt. Ezt azonban számos esetben olyan mértékben írták felül a gazdasági, közlekedési szempontok és a győztesek stratégiai érdekei, hogy a térség új állami konfigurációja annyira sem felelt meg a nemzeti elvnek, amennyire azt a helyenként meglehetősen komplikált nyelvi-etnikai adottságok lehetővé tették volna. A 12 állam közül kettő, a Szerb–Horvát–

**Az 1918–1920-as
események/döntések
következtében az
erdélyi magyarság
merőben új helyzetben
találta magát, amelyből
adódóan saját jövőjének
újragondolása legfőbb
teendőjévé – valójában
sorskérdésévé – vált.**

Szlovén Királyság és Csehszlovákia olyan volt kicsiben, mint az Osztrák–Magyar Monarchia nagyban. A régió másik két „pillérállama”, Lengyelország és Románia jóval egységesebb képet mutatott. Homogén nemzetállamnak azonban ezek sem voltak nevezhetők, hiszen nemzeti kisebbségeik aránya elérte a 31, illetve 28%-ot. Igazán homogén nemzetállamnak, amelyben a nemzetiségek aránya nem emelkedett 10% fölé, csak Ausztria (5%), Görögország (7%), Albánia (8%) és Magyarország (10%) számított.

Az átrendeződés egyik legfőbb nyertese Románia volt, amelynek területe a háború előtti 139 ezer négyzetkilométerről 295 ezer négyzetkilométerre, lakosságának száma pedig 7,6 millióról 16 millióra nőtt. Az újonnan szerzett 156 ezer négyzetkilométerből és 8,3 millió lakosból az addig Ausztriához tartozó Bukovina 10 ezer négyzetkilométerrel és 800 ezer fővel, a korábban Oroszország részét képező Bessarábia 44 ezer négyzetkilométerrel és 2,3 millió fővel, a Magyarországtól elkerült részek pedig 103 ezer négyzetkilométerrel és 5,2 millió fővel növelték a Román Királyság területét és lakosságának számát. Ez utóbbiak magukba foglalták a történeti, vagyis a Király-hágón inneni Erdélyt; a Maros, a Tisza és a Duna által határolt Bánság mintegy kétharmadát; valamint a Bánságtól északkeleti irányba Máramarosig húzódó Körösök vidékét, Érmellékét, Szatmárt és a Szilágyságot, vagyis az ún. Partiumot (Részeket). Az 1910-es magyar népszámlálás szerint ezeken a vidékeken összesen 2,8 millió román (54%), 1,6 millió magyar (31,6%) és 540 ezer német (9,8%) élt.

Bár Erdély és a csatlakozó részek Romániához kerülését csak az 1920. június 4-én aláírt trianoni békeszerződés szentesítette, az impériumváltásra ténylegesen már 1918 végén és 1919 elején sor került. E konfliktusoktól nem mentes folyamat egyik fontos eseménye volt az 1918. december 1-jén, Gyulafehérváron megrendezett ún. román nemzetgyűlés, amely nemcsak Erdély Magyarországtól való elszakadási szándékát nyilvánította ki, hanem a Román Királysággal való egyesülési óhaját is. Tekintettel a centenáriumi évfordulóra a Korunk szerkesztősege úgy határozott, hogy a folyóirat 2018. decemberi számát nagyrészt e sorsfordító döntés körülményei bemutatásának szenteli. Az összeállítás gerincét öt olyan tanulmány képezi, amelyek a fenti folyamat egy-egy csomópontját elemzi. Szakály Sándor hadtörténész, a VERITAS Történetkutató Intézet igazgatója az 1918. őszi katonai összeomlást és az ellenségeskedés befejezését mutatja be, különös tekintettel az 1918. november 3-ai padovai fegyverszünetre és az ezt kiegészítő november 13-ai belgrádi katonai konvencióra. Ezt a Babeş–Bolyai Tudományegyetem Magyar Történeti Intézete tanársegédjének, Fodor Jánosnak a tanulmánya követi az 1918. november-decemberi erdélyi fejleményekről, beleértve nemcsak a gyulafehérvári román, hanem a november 28-ai marosvásárhelyi székely és a december 22-ei kolozsvári magyar népgyűlést is. Gottfried Barna nyíregyházi főlevéltáros az 1918 őszen megszerveződött Székely Hadosztály megalakulásának folyamatát mutatja be. A negyedik tanulmány szerzője Főcze János, a Magyar Nemzeti Levéltár Országos Levéltárának fiatal munkatársa, aki a székelyudvarhelyi Paál Árpád és társainak 1919 eleji kísérletét ismerteti a Székelyföld önálló köztársasággá alakítására. A tanulmányok blokkját Romsics Ignác akadémikus írása zárja. Ennek tárgya az 1919 januárjától üléselő békekonferencia Bánság megosztásával és a román–magyar határ kijelölésével kapcsolatos vitái és döntései.

Az öt tanulmányt hat forrásközlés egészíti ki. Ezek közül négy – a gyulafehérvári nemzetgyűlés határozata, Gyárfás Elemér 1919-es tervezete Erdély belső

berendezkedéséről és a Román Királysághoz való viszonyáról, a párizsi békeszerződés által kidolgozott és Románia által is elfogadott kisebbségvédelmi szerződés és végül a magyar békedelegáció 1920-as alternatív javaslata Erdély államjogi státusáról és belső viszonyainak svájci típusú rendezéséről – a régió leendő státusával és ehhez kapcsolódóan többség és kisebbség együttélésének kívánatos formáival foglalkozik. Kettő pedig – Márki Sándor kolozsvári történész, egyetemi tanár naplója és Janovics Jenő kolozsvári színházigazgató visszaemlékezése – az impériumváltás szubjektív olvasatát adja. Előbbit Erdész Ádám, a Magyar Nemzeti Levéltár Békés Megyei Levéltárának igazgatója, utóbbit Antal Róbert-István, az egi Eszterházy Károly Egyetem doktorandusa rendezte sajtó alá.

Az 1918–1920-as események/döntések következtében az erdélyi magyarság merőben új helyzetben találta magát, amelyből adódóan saját jövőjének újragondolása legfőbb teendőjévé – valójában sorskérdésévé – vált.

K. K. GY.

